

Olli Nurmi

Tasavallan palauttajat

VIRON MUINAISMUISTOSEURAN
HISTORIAPOLITIikka VUOSINA 1987–1991

Olli Nurmi tarkastelee vuosien 1987–1991 aikana tapahtunutta Viron kansallisen historian uudelleenarviointia ja murroksen aikana muotoutunutta kansallismielisen liikehdinnän kuvaa Viron historiasta. Neuvosto-Viroon syntyi vuonna 1987 järjestäytyneet liikehdintä, joka omistautui historian muokkaamiseen kansallismieliseen suuntaan. Järjestäytyneen liikehdinnän poliittisena tavoitteena oli tukea Viron itsenäisyyspyrkimyksiä.

”Historioitsijat, jotka vakaan kehityksen kausina tekevät huomaamatta omaa ammattityötään, nousevat murroksellina aikoina yleisen mielenkiinnon keskiöön. [– –] Heidän on annettava vastaus siihen, mitä pitäisi tehdä ja kuinka”, kirjoitti virolainen sotahistorioitsija Hannes Walter 1980-luvun lähestyessä loppuaan.¹

Neuvostoliiton pyrkimys muokata historiaa poliittisen järjestelmän tukemiseksi oli tuhonnut Neuvosto-Virosta lähes kaiken, mikä muistutti Viron aiemmasta itsenäisyydestä. Julkinen keskustelu maan menneisyyden kipupisteistä ei ollut mahdollista, vaikka historiankirjoitus ei ollutkaan täysin yksiaänistä.² Historian kielletyistä aiheista, kuten virolaisten kyydityksistä, käytettiin nimitystä valkoinen läikkä. Vaikenemisesta huolimatta pinnan alla kyti tyytymättömyys, joka purkautui avoimesti Mihail Gorbatšovin uudistusten luoman ilmapiiriin myötä. Neuvostoliiton perestroika-politiikan keskeinen tavoite oli pyrkimys oikeuttaa neuvostojärjestelmä uudistamalla sitä.³ Uudistuksen tueksi tarvittiin

myös kriittisen keskustelun sallivaa glasnost-politiikkaa. Vain harvoin historian rooli muodostuu yhtä tärkeäksi kuin poliittisen murroskauden aikana, jolloin yhteiskunta kokee suuria muutoksia.⁴ Tämä on nähtävissä erityisen hyvin 1980-luvun lopun Viron tapahtumissa.

Poliittinen murros synnytti yhteiskunnallista liikkumatilaa, joka mahdollisti vahvemman kansalaisyhteiskunnan muotoutumisen ja vapaamman keskustelun. Eräs Viron kansalaisyhteiskunnan ensimmäisiä versoja oli suosiota saavuttanut maan historialle omistautunut kansallismielinen liikehdintä, jolla oli juurensa jo 1970-luvulla epävirallisesti järjestäytyneissä keskustelukerhoissa. Neuvosto-Viron kansalaisyhteiskunnan toiminta oli aktiivista muihin neuvostotasavaltoihin verrattuna. Tämän on arvioitu osaltaan vauhdittaneen Virossa 1980-luvulla ja myöhemmin tapahtuneita muutoksia.⁵

Historialliikehdintä järjestäytyi loppuvuodesta 1987 yhdistykseksi, jolle annettiin nimeksi Viron Muinaismuistoseura (viroksi *Eesti Muinsuskaitse Selts*). Seuraa on kuvattu ensimmäiseksi yleisvirolaiseksi demokraattiseksi joukkojärjestykseksi. Kevääseen 1988 mennessä yhdistyksen jäsenmäärä nousi noin 4 000 henkeen.⁶ Useiden seuran järjestämien historia-aiheisten tapahtu-

1. Hannes Walter (1989) 'Ajaloõ õppetund', *Muinsuskaitse Seltsi Sõnumid* Veebruar 1989.

2. Pertti Grönholm (2007) 'Stalinismin purkaminen Neuvosto-Viron historiankirjoituksessa ja tutkijoiden uusi sukupolvi', *Ennen ja nyt* 1/2007.

3. Aappo Kähönen (2008) 'Loser's History'. Legitimacy, History Politics and Ideological reforms in the Soviet Union, teoksessa Juhana Aunesluoma & Pauli Kettunen (toim.) *The Cold War and the Politics of History*, Helsinki: Edita Publishing, 141.

4. Richard J. Evans (2003) 'Redesigning the Past. History in Political Transition', *Journal of Contemporary History* 38:1.

5. Li Bennich-Björkman (2007) 'The Cultural Roots of Estonia's Successful Transition: How Historical Legacies Shaped the 1990s', *East European Politics & Societies* 21 (2), 323–334.

6. Mait Raun (2000) 'Muinsuskaitse Selts ja poliitika', *TUNA Ajalookultuuri ajakiri* 2000 (1), 67–70.

mien osallistujamäärät laskettiin tuhansissa tai jopa kymmenissä tuhansissa.⁷ Viron Muinaismuistoseura toimi keskusjärjestönä paikallisille itsenäisille muinaismuistoklubeille, joita oli syksyn 1988 mennessä ympäri Viroa yli sata.⁸ Keskusjärjestö julkaisi vuosina 1988–1991 *Muinaismuistoseuran Sanomat* (viroksi *Muinsuskaitse Seltsi Sõnumid*) -nimistä lehteä, joka toimii tämän artikkelin pääasiallisena lähteenä. Lehti ilmestyi keskimäärin kerran kuukaudessa. Jäsenistön kesken käydyn historiakeskustelun lisäksi lehti tiedotti muinaismuistoseuran tapahtumista ja kannanotoista.⁹

Yksi muinaismuistoseuran perustaneista vaikuttajista oli kirjailija, myöhemmin Viron presidentti, Lennart Meri. Hän oli jo huhtikuussa 1987, ennen seuran varsinaista perustamista, ilmoittanut suljetuille yleisöille, että virolaisten tavoitteena oli Viron itsenäisyys.¹⁰ Muinaismuistoseuran toiminnassa pyrittiin tarkoitushakuihin historiapolitiikkaan.¹¹ Käsite viittaa historian käyttöä ohjaviin intresseihin, jotka olivat muinaismuistoseuran tapauksessa puhtaan kansallismielisiä.¹² Seuran täysipäiväisenä puheenjohtajana toimi vuosina 1987–1991 aiemmin *Sirp ja Vasar* -kulttuurilehden toimittajana ja kääntäjänä työskennellyt Trivimi Velliste. Viron itsenäistyttyä hän on toiminut muun muassa ulkoministerinä. Muita tunnettuja nimiä seuran jäsenistössä olivat historioitsija, myöhempi moninkertainen pääministeri, Mart Laar ja kirjailija Jaan Kross sekä lukuisat myöhemmät itsenäisen Viron ministerit ja parlamentin jäsenet. On oikeutettua luonnehtia Viron Muinaismuistoseuraa nousevan poliittisen eliitin projektiksi, sillä monet seuran jäsenet nousivat itsenäisessä Virossa nopeasti keskeisiin valtiollisiin virkoihin. Kansallismieliset arvot löysivät tuolloin vastakaikua.

Muinaismuistoseuran nimi antaa tietoisesti harhaanjohtavan kuvan yhdistyksen tavoitteista. Seuran toiminnassa oli mitä suurimmassa määrin kyse lähihistorian, ei suinkaan muinaisuuden, tarkastelusta. Seura pyrki erilaisin keinoin

elvyttämään Viron sotienvälisen tasavallan muistoa. Säännöissä järjestön tehtäväksi määriteltiin myös isänmaanrakkauden lisääminen.¹³ Puheenjohtaja Trivimi Velliste arvioi, että muinaismuistoseuran kantava voima oli ”virolaisuus aatteena”. Seuran perustamisen yhteydessä oli puolestaan julistettu, että sen piirissä vaikutti ”[kansallisen] heräämisajan henki”.¹⁴

Muinaismuistoseura järjesti yhden ensimmäisistä suurtaapahtumistaan Tartossa huhtikuussa 1988. Avoimen kansallismieliset aikeet tulivat ilmi, kun seura toi julkisesti näytille sinimustavalkoiset värit. Sinimustavalkoinen lippu edusti Neuvostoliitossa pannaan tuomittua nationalismia ja lipun julkisesta käytöstä saattoi seurata rikosoikeudellinen rangaistus. Muinaismuistoseuran uhmakasta tempausta katsottiin kuitenkin käytännössä läpi sormien. Tabun julkista rikkomista seurasi nopea ketjureaktio: virolaiset ryhtyivät käyttämään vanhaa lippuaan avoimesti. Jo kesällä 1988 sinimustavalkoinen lippu säädettiin Neuvosto-Viron kansallislippuk-

7. Trivimi Velliste (2006) 'Eesti Muinsuskaitse sünd ja kujunemine', teoksessa *Eesti Kodu-uurimise seltsi ja Eesti Muinsuskaitse Seltsi Aastaraamat 2005*, Tallinna: Eesti Muinsuskaitse Selts ja Seppo Zetterberg (2007) *Viron historia*, Helsinki: SKS, 719.

8. *Muinsuskaitse Seltsi Sõnumid* September 1988.

9. Muinaismuistoseuran Sanomista ilmestyi yhteensä 32 numeroa. Selkeyden vuoksi artikkelin alaviiteissä viitataan ilmestymisajankohtaan. Lehteä levittivät ja myivät paikalliset muinaismuistoklubit. Lehden hinta oli aluksi 30 ja myöhemmin 40 kopeekkaa. Painoksen suuruus vaihteli 1 000 ja 10 000 kappaleen välillä.

10. Max Jakobson (2003) *Tilipäättös*, Helsinki: Otava, 301.

11. Seppo Hentilä (2001) 'Historiapolitiikka. *Holocaust* ja historian julkinen käyttö', teoksessa Jorma Kalela & Ilari Lindroos (toim.) *Jokapäiväinen historia*, Helsinki: SKS, 31–34.

12. Jorma Kalela (2001) 'Historian tutkimus ja jokapäiväinen historia', teoksessa Kalela & Lindroos (toim.) 31–34.

13. Eesti Muinsuskaitse Selts (1987) *Eesti Muinsuskaitse Seltsi Põhikirj*, Tallinna: Eesti Muinsuskaitse Selts, I üld-sätted 1, 6.

14. Trivimi Velliste (1989) 'Muinsuskaitse aade ja elujõud', *Muinsuskaitse Seltsi Sõnumid* Detsember 1989.

si.¹⁵ Muinaismuistoseuran lehdessä juhlistettiin ”Viron kansallismielisten vapautuneen totalitarismin paineen alta”.¹⁶

Toimintansa alkutaipaleella muinaismuistoseura vaati julkisissa kannanotoissaan ainoastaan Neuvosto-Viron uudistamista. Alkuvuoteen 1989 mennessä kannanotot jalostuivat kuitenkin täyden itsenäisyyden vaatimiseen. Muinaismuistoseura muuttui nopeasti hengeltään niin kansallissradikaaliksi ja neuvostovastaiseksi, ettei se hyväksynytäkään Neuvosto-Viron käyttävän sinimustavalkoisia värejä, koska lippu edusti seuran käsityksen mukaan yksinomaan sotienvälistä Viron tasavaltaa.¹⁷

Muinaismuistoseura lukeutui Viron itsenäisyysliikkeen radikaaliin kansallismieliseen siipeen. Seura ajautui nopeasti merkittäviin poliittisiin erimielisyyksiin Edgar Savisaaren luotsaaman ja vaatimuksiltaan maltillisemman Kansanrintaman kanssa. Kansallismielisiä ja Kansanrintamaa jakoi ennen kaikkea suhtautuminen Neuvosto-Viroa kohtaan. Kansanrintama halusi itsenäisyyden toteutuvan vähitellen ja vaikuttamalla Neuvosto-Viron parlamentissa. Heidän realismin sävyttämien näkemyksien mukaisesti itsenäisyys oli toteutettavissa neuvottelemalla Moskovan kanssa. Idealistisemmat kansallismieliset halusivat sen sijaan palauttaa sotienvälisen tasavallan sellaisenaan vedoten ”totuuteen ja oikeuteen”.¹⁸ ”Viron sosialistinen neuvostotasavalta ei ole valtio. On olemassa vain miehitetty Viron tasavalta”, seura julisti ajatteluaan kuvaavalla tavalla helmikuussa 1989.¹⁹

Kansallismielisten keskeiseksi välineeksi itsenäisyyden tavoittelussa muodostui kansalaisuuskeskustelu. Juuri muinaismuistoseuran aloitteesta julkistettiin alkuvuodesta 1989 aikomus rekisteröidä kaikki sotienvälisen Viron tasavallan kansalaiset jälkeläisineen niin kutsuttuihin kansalaisten komiteoihin.²⁰ Näiden komiteoiden avulla perustettiin myöhemmin vuosina 1990–1992 toiminut Viron kongressi, joka oli eräänlainen epävirallinen rinnakkaisparlamentti. Kongressi ja sen toimeenpanevaksi elimeksi valittu

Viron komitea vaikuttivat osaltaan ratkaisevalla tavalla Viron valtiollisen jatkuvuuden toteuttamiseen elokuun 1991 itsenäistymisen yhteydessä.²¹

Muinaismuistoseuran suora poliittinen merkitys väheni vuoden 1989 jälkeen, kun muiden vaikuttamiskanavien määrät lisääntyivät. Kansallismieliset ryhmittivät useiksi eri puolueiksi. Muinaismuistoseura keskittyi päätehtäväänsä, lähihistorian uudelleentarkasteluun. Olisi väärin sanoa, että muinaismuistoseura edusti kaikkien virolaisten käsityksiä maan historiasta, mutta sen voi katsoa heijastelleen etenkin kansallismielisen liikehdinnän mielialoja, joilla oli kiistämättä merkittävää kannatusta. Vaikka suoria yhtäläisyysmerkkejä ei voida vetää, suuntaa seuran historiatalkintojen kannatuksesta antaa se, että Viron kongressin vaaliin osallistui vuonna 1990 lähes 600 000 henkilöä, joiden motiivit olivat enemmän tai vähemmän kansallismielisiä.²² Uutta itsenäisyyttä tavoitteleva kansakunta etsi historiasta tukijalkaa vaatimuksilleen.

Vapaussodan paluu

Neuvostojärjestelmässä historia oli alistettu palvelemaan ideologisia päämääriä, jotka olivat Viron kommunistisen puolueen asettamia. Virolaisiin yritettiin iskostaa neuvostokansalaisille sopiva historiatiETOisuus. Kaksoisajattelu eli virallisten totuuksien hyväksyminen julkisessa toi-

15. Rein Taagepera (1993) *Estonia: Return to Independence*, Oxford: Westview 1993, 133 ja Mart Laar & Urmas Ott & Sirje Endre (toim.) (2000) *Teine Eesti*, Tallinna: SE&JS, 300.

16. Trivimi Velliste (1988) 'Ise, aga ühiselt', *Muinsukaitse Seltsi Sõnumid* September 1988.

17. 'Juhatus otsus', *Muinsukaitse Seltsi Sõnumid* Veebruar 1989.

18. Zetterberg (2007), 720–726.

19. 'Trivimi Velliste kõne "Estonia" kontserdisaalis', *Muinsukaitse Seltsi Sõnumid* Veebruar 1989.

20. 'Pöördumine Eesti Vabariigi Kodanikke poole', *Muinsukaitse Seltsi Sõnumid* Märts 1989.

21. Zetterberg (2007) 723–724.

22. Zetterberg (2007) 724.

minnassa, mutta oman henkilökohtaisen näemyksen vaaliminen yksityisesti ja suljetuissa piireissä, oli yleistä. Neuvosto-Viron historiankirjoitus korosti Venäjän ja Viron kansojen vuosisataista suurta ystävyyttä, jonka johdonmukainen jatke oli Viron kuuluminen Neuvostoliittoon. Kommunistien historiakäsitysten valossa Virossa oli vuosina 1918–1920 käyty sisällissota. Sotienvälinen tasavalta oli porvarisdiktatuuri, joka oli kaatunut vuoden 1940 sosialistisessa vallankumouksessa. Virallisesti vaalittu totuus oli, että Viron liittyminen Neuvostoliittoon oli tapahtunut vapaaehtoisesti. Siksi puna-armeija oli vuonna 1944 palannut Viroon vapauttajana – ei miehittäjänä.²³

Historian käyttö ja väärinkäyttö neuvostojärjestelmän legitimaation välineenä oli herättänyt julkista ärtymistä jo ennen perestroikaa. Vuonna 1980 joukko Neuvosto-Viron älymystön edustajia kiinnitti sittemmin maineikkaaksi muodostuneessa neljäkymmenen kirjeessä huomionsa muun muassa historianopetuksessa esiintyvään venäläisten roolin korostamiseen.²⁴ Vapaampi julkinen keskustelu Viron menneisyydestä alkoi kuitenkin vasta keväällä 1988. Kesällä 1988 alkoivat puolestaan poliittiset muutokset, kun niin sanottu laulava vallankumous pakotti Neuvosto-Viron vanhoillisen johdon väistymään uudistusmielisten poliitikkojen tieltä.

Eräs laulavan vallankumouksen kohokohta oli Kansanrintaman sunnuntaina 11.9.1988 Tallinnan laululavalla järjestämä Eestimaa laul -tilaisuus. Suur tapahtumaan osallistui mahdollisesti jopa 300 000 henkilöä.²⁵ Suurelle yleisölle puhui muiden joukossa myös muinaismuistoseuran puheenjohtaja Trivimi Velliste. Hän maalaili puheessaan kuvan Venäjästä, joka oli vuosisatojen ajan ahdistellut virolaisia. Puheessa käsiteltiin myös vuosien 1918–1920 sotaa. ”Viron vapaussota oli sankarillisin kaikista taisteluista, joihin olemme koskaan osallistuneet. Se taistelu toi meille vapauden. Se toi riippumattomuuden. Se toi meille itsenäisyyden”, Velliste sanaili.²⁶ Puhe oli tulkinnoiltaan niin radikaali, että se ai-

heutti muinaismuistoseuran ja Kansanrintaman välirikon.²⁷ Muinaismuistoseuran lehdessä raportoitiin myöhemmin, että neuvostomieliset historioitsijat olivat puolestaan syyttäneet Vellisten puhetta ”historiallisen totuuden väärentämisestä” ja puheen julkaisusta muinaismuistoseuran lehteä ”näennäistieteellisten mielipiteiden esittämisestä” ja ”hallitsemattoman kansalliskiihkon lietsomisesta”.²⁸

Vapaussota oli Neuvosto-Virossa arka aihe, sillä jo sotienvälisessä Virossa sodan historiapolitiittinen arvo oli ymmärretty. Se oli ollut Viron historiakulttuurin tärkein kulmakivi muistomerkkeineen ja -päivineen. Vuonna 1934 alkanen Viron autoritaarisen hallinnon kaudella vapaussodalla oli rooli valtiovallan oikeuttamisessa ja kansakunnan yhtenäistämässä.²⁹ Erään arvion mukaan ennen vuotta 1940 Viroon oli pystytetty 120 vapaussodan muistomerkkiä sekä 115 kaatuneiden nimiä sisältänyttä muistotaulua, jotka sijaitsivat usein kirkoissa.³⁰

Itsenäistymisvaiheen jälkeinen muistomerkkien pystyttäminen annetun uhrauksen kuvastamiseksi on luonteeltaan yleismaailmallinen ilmiö samoin kuin ajatus siitä, ettei sodissa maan-

23. Grönholm (2007) 34 ja Zetterberg (2007) 669 ja Anu Raudsepp (2005) *Ajaloo õpetamise korraldus Eesti NSV eesti õppekeelega üldhariduskoolides 1944–1985*, Tartto: Tartu Ülikooli Kirjandus, 147–153.

24. Sirje Kiin & Rein Ruutsoo & Andres Tarand (1990) *Neljäkymmenen kirje. Kokemuksia neuvostotodellisuudesta*, Otava: Helsinki 1990, 10.

25. Zetterberg (2007) 720–721.

26. ”Trivimi Velliste kõne Lauluväljakul 11. septembril 1988. aastal”, *Muinsuskaitse Seltsi Sõnumid*, Oktoober 1988.

27. Raun (2000) 73–74.

28. Nimimerkki I.R. (1988) ’Kir(j)uta(ta)kse!’, *Muinsuskaitse Seltsi Sõnumid* Detsember 1988.

29. Saila Leukumaa (2010) *Kansa yhtenäiseksi ja kansallistunne korkealle. Virolaisjohtajien historiapuheet ja niiden vaikutuspyrkimykset Pätsin aikakauden Virossa*, Jyväskylä: Historian ja etnologian laitos (pro gradu), 126–127.

30. Mati Strauss (2006) ’Vabadussõja mälestusmärgid’, teoksessa *Eesti Kodu-uurimise Seltsi ja Eesti Muinsuskaitse Seltsi Aastaraamat 2005*, 127.

sa puolesta kaatuneiden nimiä saa koskaan unohtaa.³¹ Vapaussodan muistomerkit olivat olleet saavutetun itsenäisyyden symboleja. Siksi ei olekaan ihme, että neuvostomiehityksen aikana muistomerkkien kohtalo oli karu. Vuosien 1940–1941 aikana muistomerkkejä tuhottiin yli sata. Saksalaismiehityksen aikana tuhottuja muistomerkkejä korjattiin, mutta neuvostovallan paluun myötä tuhoaminen jatkui. Vain kahdeksan muistomerkkiä selvisi ilman vahinkoja – lähinnä sen takia, että niiden olemassaolo oli yksinkertaisesti unohdettu.³²

Muinaismuistoseurat aloittivat muistomerkkien kunnostamisen ja uudelleenrakentamisen kesällä 1988. Saman vuoden loppuun mennessä jo 27 muistomerkkiä oli saatu kunnostettua. Vauhti kiihtyi nopeasti, sillä vuonna 1989 yli 50 sekä vuoden 1990 kesäkuun loppuun mennessä yli 90 kunnostettua tai uudelleenrakennettua muistomerkkiä oli paljastettu.³³ Elossa olleiden iäkkäiden vapaussodan veteraanien kunniatehtäväksi annettiin usein muistomerkkien paljastaminen.

Yleiseksi käytännöksi muodostui, että vapaussodan muistomerkit ”laajennettiin” koskemaan Saksan Wehrmachtin riveissä toisen maailman sodan aikana kaatuneita virolaisia sekä Neuvostoliiton poliittisen terrorin uhreja. Käytännössä vapaussodassa kaatuneiden nimien rinnalle lisättiin natsi-Saksan armeijassa kaatuneiden ja Neuvostoliiton valtioterrorin uhrien nimiä. Muistomerkkeihin saatettiin uudelleenrakentamisen yhteydessä lisätä muistutuksia, kuten ”Bolševikkien kaatama ja rikkoma 23. kesäkuuta 1941”.³⁴ Myös vapaussodassa kaatuneiden sotilashautojen talkootyönä tehty kunnostaminen aloitettiin.³⁵

Muinaismuistoseura vaati loppuvuodesta 1988 vapaussodan voitonpäivän (23. kesäkuuta) julistamista kansalliseksi pyhäpäiväksi.³⁶ Voitonpäivän lisäksi Virossa ryhdyttiin viettämään myös vapaussodan päättäneen Tarton rauhansopimuksen vuosipäivää (2. helmikuuta). Muinaismuistoseura elvytti myös niin sanotun va-

puudenristinpäivän perinteen, jotta ”varttuva polvi kasvaisi isänmaallisessa hengessä ja sankarihengessä.”³⁷ Vuonna 1989 Viron vapaussodan veteraani Jüri Nanelson lähetti muinaismuistoseuralle kirjallisen tervehdyksen, jonka sanamuodot kuvastivat kansallismielisten kansallisromanttisia tunnelmia: ”Me emme taistelleet turhaan. Saimme takaisin seitsemänsataa vuotta sitten menetetyt vapauden, jotta tulevat polvet voisivat elää rauhassa ja onnessa. [– –] Juhlittaen kansamme yhtenäisyyttä totuuden ja oikeuden asialla, nostan tänään Viron vapaudenristin ritarien juhlapäivänä kotipihani lipputankoon sinimustavalkoisen lipun. Eläköön Viro!”³⁸

Kiistanalaiset kansallissankarit

Muinaismuistoseura pyrki nostamaan sotienvälisen Viron kolme merkittävintä valtiomiestä presidentti Konstantin Pätsin (1874–1956), liberaalipoliitikko Jaan Tõnissonin (1868–todennäköisesti 1941) ja kenraali Johan Laidonerin (1884–1953) takaisin kansakunnan tietoisuuteen. Neuvostoliiton poliittisen terrorin uhreina menehtyneen kolmikon julkinen kunnianpalautus alkoi aiemmin mainitussa Eestimaa laul -tilaisuudessa, kun muinaismuistoseuran Trivimi Velliste lausui kohua aiheuttaneessa puheessaan: ”Ja nyt minä kysyn vielä elossa olevilta stalinisteilta: missä on Konstantin Pätsin hauta? Missä on Jaan Tõnissonin hauta? Missä on ken-

31. Ulla-Maija Peltonen (2003) *Muistin paikat. Vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta*, SKS: Helsinki, 222–226, 249–250.

32. Strauss (2006) 127.

33. *Muinsuskaitse Seltsi Sõnumid* Märts-aprill 1991.

34. Ivo Rull (1988) 'Esimesed taastatud ausambad', *Muinsuskaitse Seltsi Sõnumid* September 1988.

35. Laar & Ott & Endre (2000) 197–198.

36. 'Eesti Muinsuskaitse Seltsi erakorralise volikogu otsus', *Muinsuskaitse Seltsi Sõnumid* November 1988.

37. Toivo Kamenik & Enn Voika (1988) XII Vabadusristi päev Varal, *Muinsuskaitse Seltsi Sõnumid* Detsember 1988.

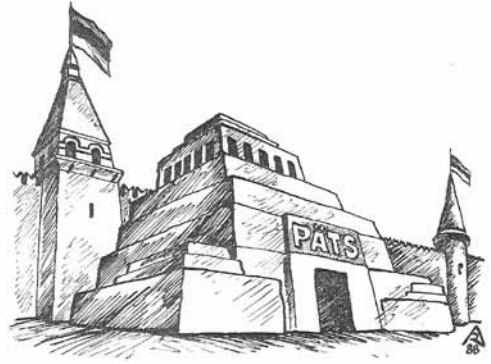
38. Rein Helm (1989) 'XIV Vabadusristi päev Adaveres', *Muinsuskaitse Seltsi Sõnumid* November 1989.

raali Laidonerin hauta? Me haluamme viedä niille kukkia!”³⁹

Pätsin ja Laidonerin toimiin sotienvälisen Viron epävaakaassa ja myrskyisässä politiikassa liittyi useita epäkohtia, kuten vuoden 1934 vallankaappaus ja sitä seurannut autoritaarinen hallinto. Virolaisten kannalta traumaattisimmat tapahtumat liittyivät kuitenkin vuosien 1939–1940 poliittisiin päätöksiin, jotka johtivat itsenäisyyden menetykseen ilman vastarintaa.⁴⁰ Voimakas toimista esitettiin muinaismuistoseuran lehdessä yksittäisiä kriittisiä puheenvuoroja. Ulkovirolaisen historioitsijan August Otsan mukaan syy, miksi länsimaat olivat hylänneet Baltian maat Neuvostoliitolle, olivat ”pienet taskudiktaattorit, jotka olivat hävittäneet demokraattisen valtiomuodon henkilökohtaisten etujensa takia.”⁴¹ Neuvosto-Virossa tunnettu historioitsija Evald Laasi oli puolestaan arvioinut, että ”Päts ja Laidoner loivat itsensä ympärille kuplan [– –] joka esti ihmisiä tekemästä selväjärkisiä päätöksiä.”⁴²

Viron autoritaarisen kauden muistelu sopi huonosti yhteen kansallismielisten poliittisten tavoitteiden kanssa. Siten ulkovirolainen yhteiskuntatieteilijä Rein Taagepera oikoi historian mutkia suoriksi kuvaillessaan sotienvälistä tasavaltaa ”vakaaksi demokratiaksi”.⁴³ Sotienvälisen tasavallan historiaa ikään kuin pehmitti Pätsin hallintoa vastustaneen liberaalin Jaan Tõnissonin muistaminen. Hänen syntymästään tuli joulukuussa 1988 kuluneeksi 120 vuotta. Merkkivuoden yhteydessä tuotiin esille Tõnissonin rooli Viron demokratian puolustajana.⁴⁴

Kritiikistä huolimatta Pätsiä kunnioitettiin. Muinaismuistoseura rakennutti uudelleen presidentin Lounais-Viron Tahkurannassa sijainneen muistomerkin. Kesällä 1989 järjestettyyn paljastamistilaisuuteen osallistui arviolta 30 000 henkilöä.⁴⁵ Vellisten tilaisuudessa pitämässä juhlapuheessa todettiin, että Pätsin teot olivat virolaisille unohtumattomia, vaikka ”puolen vuosisadan ajan meitä [virolaisia] on yritetty pakottaa unohtamaan.” Puheessa vedottiin voimakkaasti

Aldo Roomeren pilakuva (1989) ottaa leikkillisesti kantaa Virossa tapahtuneeseen Konstantin Pätsin muiston ylistämiseen Moskovasta tutulla vertauskuvalla. Muinsuskaitse Seltsi Sõnumid Veebruar 1989.

myös virolaisten itsenäisyystahtoon: ”Totuus ja oikeus ovat aina eläneet virolaisten sydämissä – kaikki ne vastarintavuodet alkaen 1940-luvusta: sotavuodet, metsäveljien vuodet, pakolaisvuodet, kaikkein rohkeimmille myös vankilavuodet.”⁴⁶

Pätsin kunnianpalautus huipentui kesällä 1990 Tallinnassa järjestettyyn uudelleenhautaukseen. Muinaismuistoseuran lähettämä retkikunta oli onnistunut paikallistamaan ja tuo-

39. ”Trivimi Velliste kõne Lauluväljakul 11. septembril 1988. aastal”, *Muinsuskaitse Seltsi Sõnumid* Oktoober 1988.

40. Zetterberg (2007) 605–640.

41. August Otsa (1989) ’Miks me kaotasime iseseisvuse’, *Muinsuskaitse Seltsi Sõnumid* Juuni 1989. Lehdessä esitettiin lainaus vuonna 1981 julkaistusta teoksesta.

42. Mait Raun (1990) ’Ülevaade Eesti vabadusvõitlusest’, *Muinsuskaitse Seltsi Sõnumid* Juuli 1990.

43. Rein Taagepera (1990) ’Pürrosevidud eesti ajaloo’, *Muinsuskaitse Seltsi Sõnumid* Mai/Juuni 1990. Lehdessä esitettiin lainaus vuonna 1963 julkaistusta artikkelista.

44. Mart Laar, (1988) ’Jaan Tõnisson 120’, *Muinsuskaitse Seltsi Sõnumid* Detsember 1988.

45. René Viljat (2008) ’Eesti Vabadussõja mälestusmärgid’, Tallinna: Tänapäev, 132–133.

46. ”Trivimi Velliste kõne president Konstantin Pätsi avasambad avamiselt Tahkurannas 25. juunil 1989”, *Muinsuskaitse Seltsi Sõnumid*, Oktoober 1989.

maan takaisin Viroon presidentin maalliset jäännökset. Päts oli aikanaan kuollut Venäjällä vankeudessa. Hautajaisten pääjärjestelijänä toimi muinaismuistoseura, joten hautajaisten yhteydessä puhui myös Trivimi Velliste.⁴⁷ Puheessaan hän innostui jossittelemaan historian kullalla: ”Olisiko Viron sankarillinen syyssota ennen Suomen talvisotaa vaikuttanut historiaamme ratkaisevasti? Olisiko uhrien määrä kasvanut vai ehkä vähentynyt? Ja minkälainen olisi sellaisessa tilanteessa ollut kansamme myytti itsestämme?”⁴⁸

Neuvosto-Viron leimaaminen rikolliseksi

Neuvosto-Viron perustamisvaiheen väkivalta alleviivasi sitä, ettei kyseessä ollut virolaisten vapaaehtoinen valinta, vaan ulkopuolelta tuotu pakko.⁴⁹ Neuvosto-Virossa ammattihistorioitsijoilta täysin kiellettyjä aiheita olivat useat toisen maailmansodan tapahtumat, kyyditykset, muut sortotoimet ja metsäveljien vastarinta. Suurin osa Viron tasavallan historiaa käsitelleistä opinäytetöistä ja tutkimuksesta hylättiin yliopistoissa perustelulla ”ei ajankohtainen”.⁵⁰

Stalinismiin liittyviä rikoksia ja traumoja ei juurikaan käsitelty Neuvosto-Viron avoimessa julkisessa keskustelussa ennen Neuvostoliiton viimeisiä vuosia. Menneisyydenhallinnan puute oli neuvostojärjestelmälle kohtalokasta, sillä se ei tullut ”sinuiksi” oman menneisyytensä kanssa.⁵¹ Menneisyyden traumojen työstäminen ei yksinkertaisesti ollut mahdollista. Tämä toimi yhtenä esteenä myös läpileikkaaville yhteiskunnallisille uudistuksille, mikä puolestaan nähtiin Neuvosto-Viron 1980-luvun lopun tapahtumissa. Muinaismuistoseuran lehdessä arvioitiin, että Neuvostoliitto oli ”diktatuuri, joka perustuu totaaliselle valheelle, totuuden kieltämiseen”.⁵² Kolme teemaa nousi Neuvosto-Viron historiasta käydyssä keskustelussa hallitsevaan asemaan: Molotov–Ribbentropin sopimus, miehitys ja Neuvostoliiton harjoittamat sortotoimet.

Neuvostoliitto vaikenä Molotov–Ribbentropin sopimuksen salaisen lisäpöytäkirjan olemas-

saolosta aina vuoteen 1989 saakka.⁵³ Lisäpöytäkirjan salailua vastaan oli osoitettu mieltä Tallinnassa ensimmäisen kerran sopimuksen vuosipäivänä elokuussa 1987.⁵⁴ Kansallisradikaalien johtohahmoin kuulunut Tunne Kelam – myöhempi europarlamentaarikko – arvioi, että pitämällä sopimusta esillä oli löydetty ”moraalisesti ja historiallisesti neuvostojärjestelmän heikoin kohta”.⁵⁵ Trivimi Velliste käytti puolestaan huomattavasti kovempaa kieltä lisäpöytäkirjaa kuvaillaessaan: ”Viron tasavalta miehitetiin toisen maailmansodan ensimmäisenä vuotena, 17. kesäkuuta 1940 Neuvostoliiton puna-armeijan toimesta. Se osoittautui niin helpoksi saatanallisen sopimuksen takia, jonka oli sopinut keskenään kaksi petoa, hitleriläinen Saksa ja stalinistinen Venäjä.”⁵⁶

Molotov–Ribbentropin sopimuksen 50. vuosipäivä vuonna 1989 muuttui Baltian itsenäisyysliikkeiden voimannäytöksi, joka kiinnitti maailman huomion. Tallinnasta muodostettiin Riian kautta Vilnaan 600 kilometrin pituinen ihmisketju. Virossa myös muinaismuistoseura osallistui tempauksen järjestelyihin, vaikka pää-

47. Velliste (2005) 113–114.

48. ’President Konstantin Pätsi matusetoimkonna esimehe Trivimi Velliste kõne Kadrioru lossi ees 21. oktoobril 1990’, *Muinsuskaitse Seltsi Sõnumid* November/Detsember 1990.

49. Olaf Mertelsmann (2009) ’Sovjetisoinnin käsitteestä’, teoksessa Sofi Oksanen & Imbi Paju (toim.) (2009) *Kaiken takana oli pelko. Kuinka Viro menetti historiansa ja miten se saadaan takaisin*, Helsinki: WSOY, 41–42.

50. Grönholm (2007) 32.

51. Hentilä (2001) 33–34.

52. Peeter Olesk (1989) ’’Isiksus ja diktatuur’’ *Muinsuskaitse Seltsi Sõnumid* Aprill 1989.

53. James V. Wertch (2009) ’Kollektiivisen muistin aukkokohdat. Venäjän tulkintoja Molotov–Ribbentropin sopimuksesta’, teoksessa Oksanen & Paju (toim.) 443–449.

54. Zetterberg (2007) 719.

55. ’Tunne kelami Sõnavõtt mõttevahetusel ’’kuidas taastada Eesti iseseisvus?’’, *Muinsuskaitse Seltsi Sõnumid* Veebruar 1989.

56. ’Trivimi Velliste kõne ’’Estonia’’ kontserdisaalis’ *Muinsuskaitse Seltsi Sõnumid* Veebruar 1989.

järjestelijänä toimikin poliittinen kilpakumppani Kansanrintama. Karkeiden arvioiden mukaan jopa kaksi miljoonaa ihmistä tarttui toistensa käsiin osallistuessaan mielenilmaukseen. Mielenilmaus oli kiistaton todiste siitä, kuinka suuri merkitys Molotovin–Ribbentropin sopimuksella oli balttien historiatietoisuudessa. Maininnan arvoista on myös, että Baltian maiden itsenäisyyttä tukeneita venäläisiä osallistui protestiin. Neuvostoliiton johto tuomitsi tapahtuneen osoituksena kansallisesta hysteriasta.⁵⁷

Kansallismielisten piirien esiin tuoma tulkinta, että Viro oli miehitetty valtio vahvistui 1980-luvun lopussa. Muinaismuistoseuran lehdessä sanaa miehitys käytti ensimmäisen kerran lakimies Indrek Teder marraskuussa 1988.⁵⁸ ”Neuvostoliiton muodostumisessa ei ole mitään yhteistä kansojen itsenäisyysoikeuden kanssa, se on joukko miehityksiä ja annektoita”, hän kirjoitti vuotta myöhemmin.⁵⁹ Teder nousi myöhemmin itsenäisen Viron oikeuskansleriksi.

Miehitystä pohdittaessa on muistettava, että miehityksellä on juridinen, poliittinen ja moraalinen ulottuvuus. Lisäksi on oleellista, kokivatko virolaiset maansa olevan miehitetty. Tällainen käsitys vahvistui kansallismielisten keskuudessa nopeasti. ”Ainoa laillisesti luotu Viron valtio on siten yhä tänä päivänä Viron Tasavalta, jonka oikeudellinen jatkuvuus ei ole koskaan katkennut. Miehityksen alkamisesta kuluneet vuosikymmenet eivät ole muuttaneet mitään”, argumentoi Trivimi Velliste maaliskuussa 1989.⁶⁰ Viron Neuvostoliittoon liittämistä Velliste kuvaili ”Stalinin ja Ždanovin tragikomediksi”⁶¹ Muinaismuistoseura kehotti lopulta virolaisia boikotoimaan palvelusta neuvostoarmeijassa sillä perusteella, että Geneven sopimus kieltää miehitetyn maan asukkaiden värväämisen miehitysarmeijaan.⁶²

Pitämällä esillä Neuvostoliiton 1940- ja 1950-luvulla Virossa harjoittamaa valtioterroria – josta aikalaiset käyttivät nimitystä punainen terrori – pyrittiin todistamaan, että neuvostojärjestelmän jatkuminen uhkasi virolaisten olemassaoloa. Terrorin osiksi miellettiin kulttuurin tu-

hoaminen, sotarikokset ja joukkovainot. Terroriin yhdistettiin myös sosiaalinen ulottuvuus. ”Punainen terrori suuntautuu myös sosiaalista muistia vastaan. [– –] On hävitettävä kaikki, mikä muistuttaa ihmisille, että joskus on ollut jotain muuta”, kuului itsenäisessä Virossa pitkäaikaiseksi parlamentaarikoksi nousseen Mart Nuttin arvio.⁶³ Indrek Tederin mukaan Neuvostoliiton ”stalinistisen valtiokoneisto” koettiin hävittää viro kieltä ”välineinään venäjänkielisten maahanmuutto ja kaksikielisyyteen pakottaminen”.⁶⁴

Virolaisen kulttuurin tuhoamisesta nostettiin esiin Narvan kaupungin kohtalo. Erään kirjoittajan mukaan kaupunki oli ”kolonisoitu, venäläistetty ja tuhattu maan tasalle”.⁶⁵ Toisen maailmansodan aikaisista sotarikoksista käydyssä keskustelussa esiintyi erityisesti Neuvostoliiton hävityspataljoonien kesällä 1941 toteuttama poltetun maan taktiikkaa. Virolaisten kokemista kärsimyksistä muisteltiin luonnollisesti myös vuosien 1941 ja 1949 suurkyydytyksiä. Muinaismuistoseura pyrki kokoamaan nimilistoja kyydityksen uhreiksi joutuneista virolaisista. Toimintaa luotsasi silloinen nuori historioitsija Mart

57. Zetterberg (2007) 722–723.

58. Indrek Teder (1988) 'Liidulepingu võimatus', *Muinsuskaitse Seltsi Sõnumid* November 1988.

59. Indrek Teder (1989) 'Ettekanne Balti advokaatide konverentsil 07.09.89', *Muinsuskaitse Seltsi Sõnumid* Detsember 1989.

60. 'Trivimi Velliste kõne Eesti Vabariigi 71. aastapäeva aktusel', *Muinsuskaitse Seltsi Sõnumid* Märts 1989.

61. 'Velliste, Trivimi kõne Tartu rahulepingu 70. aastapäeval Pika Hermannil jalamil', *Muinsuskaitse Seltsi Sõnumid* Märts 1990.

62. 'SI teade nr. 12', *Muinsuskaitse Seltsi Sõnumid* Märts 1990.

63. Mart Nutt (1989) 'Punase terrori loogika. Kõne muinsuskaitsekuu avamisel 18. aprillil 1989. a.', *Muinsuskaitse Seltsi Sõnumid* Juuni 1989.

64. Indrek Teder (1988) 'Kellelt rebitakse keelt suust', *Muinsuskaitse Seltsi Sõnumid* September 1988.

65. Ahto Siig (1990) 'Eestile lüüakse hingekeha...', *Muinsuskaitse Seltsi Sõnumid* September 1990.

Laar. ”Tällä tavoin teemme tiedettäväksi koko maailmalle, mitä kansallemme tapahtui noina vuosikymmeninä.”, hän perusteli.⁶⁶ Kyyditysten muistamisen muodoksi vakiintuivat maaliskuun 1949 suurkyyditysten aloittamisen vuosipäivänä järjestetyt kynttilämielenedotukset.⁶⁷

Kyyditysten ja miehityksen kaltaisen kollektiivisen väkivallan käsittelyssä oikeudellinen ideaali – syyllisten etsiminen, oikeudenkäynti ja rankaiseminen – ei ole mahdollinen, koska uhreja ja tekoihin syyllistyneitä on liian paljon. Siten kollektiivisen väkivallan käsittely ei ole juridiikkaa, vaan akuuttia kulttuurisen kriisin hallitsemista.⁶⁸ Viron tapahtumat osoittivat, ettei Neuvostoliiton edistämä kansallinen muistinmenetyks ollut saavuttanut päämääränsä, unohdusta, vaikka sitä oli ehtinyt jatkua useiden vuosikymmenien ajan.

Historian uudelleensynnyttäminen

Menneet kokemukset ja tapa hahmottaa menneisyys vaikuttavat ihmisten odotuksiin tulevaisuuden suhteen. Voidaan puhua ihmisten yhteisestä odotushorisontista, joka vahvistuu, jos todelliset elämykset vastaavat odotuksia.⁶⁹ Tavanomaisen yhteiskunnallisen kehityksen aikoina historiallinen jatkuvuus määrää yhteiskunnan kehityksen suunnan. Poliittisen murroksen hetkinä tämä lakkaa pätemästä. Tällaisia tilanteita, joissa mahdoton vaikuttaa yhtäkkiä mahdolliselta, kutsutaan hulluuden hetkiksi.⁷⁰ Silloin odotushorisontissa tapahtuu nopeita ja odottamattomia muutoksia.

Historiallisen jatkuvuuden murros, eli hulluuden hetki, tapahtui Virossa kevätkesällä 1988 ja jälkiviisaudella voimme todeta, ettei sen jälkeen ollut enää paluuta menneeseen. Etenkin Latvian lisäksi yhtymäkohtaa Viron tapahtumille voidaan hakea itäblokin sortumisesta. Vuoden 1989 tapahtumat olivat eräänlainen uudelleensyntyminen, sillä kumousten keskeinen piirre oli rakentaa jatkuvuutta kommunistivaltaa edeltävän menneisyyden kanssa.⁷¹ Näin tapahtui myös Virossa, jossa katseet kääntyivät historiaan. So-

tienvälisen tasavallan muisto ja perinteet elvytettiin järjestelmällisesti.

Perinteet pyrkivät vahvistamaan käsitystä historiallisesta jatkuvuudesta ja ne ovat erottamaton osa historiakulttuuria. Perinteiden tyyppilinen piirre on yhdistyminen osaksi sopivaa historiallista menneisyyttä.⁷² Virossa tuo menneisyys oli vuosissa 1918–1940. Muinaismuistoseuran piirissä korostui pyrkimys rakentaa virolaisten identiteetti sotienvälisen Viron luomalle pohjalle. Samalla virolaisia etäännytettiin neuvostojärjestelmästä. Tapahtui selkeä erottelu ”meihin” ja ulkopuolisina pidettyihin ”niihin”. Retoriikassa korostettiin virolaisten alkuperäisyyttä verrattuna venäläisiin. Vastaava kahtiajako tapahtui myös muissa neuvostotasavalloissa.⁷³ Ajatus juuri venäläisistä virolaisten historiallisina vihollisina jalostui neuvostovuosien paineessa. Sotienvälisenä aikana virolaisten perivihollisiksi oli vielä koettu baltiansaksalainen yläluokka.⁷⁴

66. Mart Laar (1988) ’1941. aasta’, *Muinsuskaitse Seltsi Sõnumid* Oktoober 1988.

67. Matti Lukkari (1995) *Viron itsenäistyminen. Kerran me voitamme kuitenkin*, Helsinki: Otava, 168–169.

68. Ulla-Maija Peltonen (2003) 9.

69. Reinhart Koselleck (1989) *Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeiten*, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 351–352.

70. Aristide R. Zolberg (1972) ’Moments of Madness’, *Politics & Society* March 1972, 183–184.

71. Karol Soltan (2000) ’1989 as Rebirth’, teoksessa Anthony Sorin & Vladimir Tismaneanu (toim.) *Between Past and Future. The Revolutions of 1989 and Their Aftermath*. Budapest: CEU Press, 30–32.

72. Eric Hobsbawm (1983) ’Introduction. Inventing Traditions’, teoksessa Eric Hobsbawm & Terrence Ranger (toim.) *The Invention of Tradition*, Cambridge: Cambridge University Press, 1 ja Pilvi Torsti (2008) ’Historiapoliittikaa tutkimaan. Historian poliittisen käytön typologian kehittäjä’, *Kasvatus & Aika* 2/2008.

73. Graham Smith [ja toiset] (1998) *Nation-building in the Post-Soviet Borderlands*, Cambridge: Cambridge University Press, 13–17.

74. Olaf Mertelsmann (2005) ’How the Russians Turned into the Image of the “National Enemy” of the Estonians’, *Pro Ethnologia* 19.

Itsenäisyyden aika näyttäytyi 1980-luvun lopun Virossa idealistisesti kultaisena aikakaute-
na, jota vasten voitiin peilata Neuvosto-Viron
todellisia ja oletettuja epäonnistumisia. Ilmiöön
liittyi kansallissankarien uudelleenlöytäminen.⁷⁵
Historiaa käytettiin kansallisromanttisesti värit-
tyneesti ja valikoiden. Sotienvälisen Viron vai-
keimmat kysymykset, kuten 1930-luvun autori-
taarinen hallinto, jäivät verrattain vähälle hu-
omiolle. Pätsiin ja Laidoneriin liittyi myös itsenäis-
syyden menetyksen aiheuttaman trauman käsit-
tely, joka loi pohjaa erilaisille myyteille. Häviö
pakottaa pohdiskelemaan tapahtuneen syytä
sekä käsittelemään syyllisyyskysymyksiä.⁷⁶ Jokai-
nen yhteiskunta käsittelee traumojaan omalla
tavallaan. Virossa kansallismieliset vetosivat
eräänlaiseen moraaliseen yliveritaisuuteen. Oi-
keuden tulkittiin olevan virolaisten puolella ja
neuvostovalta leimattiin miehitykseksi. Todis-
teena virolaisten vastarinnasta käytettiin muun
muassa metsäveljiä. Kansallismieliset kokivat
poliittisen kamppailunsa osaksi Virossa halki
historian jatkunutta vapaustaistelua.⁷⁷

Itsenäisyyspyrkimysten kuvaamisessa koros-
tui determinismi eli tapa nähdä historian kulku
kehityksenä kohti vääjäämätöntä päämäärää.
Houkuttelevan vertailukohteen tarjoavat Neu-
vostoliiton marxilais-leniniläiset tulkinnat. Na-
tionalistista ja marxilaista tapaa tulkinta histo-
riaa yhdistää samanlainen deterministinen lo-
giikka, vaikka se ilmeneekin eri muodoissa. Neu-
vostoliiton historiakäsitys rakentui jäykkien luok-
kataistelu- ja kehitysvaihekäsitysten varaan, jos-
sa historia kehittyi kohti sen oletettua korkeinta
kehitystasetta, kommunismia. Nationalismissa
vastaava determinismi perustuu historian näke-
miseen kansakunnan yhtämittaisena ja katkea-
mattomana taisteluna kohti itsenäisyyttä. Esi-
merkiksi Yrjön yön kansannousu – virolaisten
talonpoikien kapina 1200-luvulla – oli neuvosto-
historioitsijoille todiste luokkataistelusta feodaa-
liherroja vastaan, kun taas kansallismielisille his-
torioitsijoille sama tapaus merkitsi virolaisten
vapaustaistelua vieraita miehittäjiä vastaan.⁷⁸

Historian tulkitseminen päämäärähakuisesti
on vankka todiste historiapolitiikan läsnäolosta.
Historiapolitiikan osana Virossa esiintyi myös
kiista siitä, kenellä oli oikeus tulkita historiaa.
Kansallismieliset katsoivat useissa kannanotois-
saan, että vain heidän esittämänsä tulkinnat
menneisyydestä olivat oikeita. Vaikuttamalla ih-
misten menneisyydestä muodostamiin tulkin-
toihin, Viron Muinaismuistoseura vaikutti myös
ihmisten käsityksiin nykyisyydestä ja sen avulla
odotuksiin tulevaisuudesta – tämä on lopulta
historiatietoisuuden ydin.⁷⁹ Sen myönsi harvi-
naisen avoimesti myös muinaismuistoseuran
puheenjohtaja Trivimi Velliste: ”Me tahdomme
kääntää historian ratasta takaisinpäin! [– –] Kyl-
lä, me tahdomme vuoden 1940 totuuden ja oi-
keuden tielle.”⁸⁰

Tasavallan palauttamisen koettiin oikeasevan
neuvostomiehityksen aikana kärsittyjä vääryyk-
siä. Neuvosto-Viron kriittinen tarkastelu puoles-
taan nakersi neuvostovallan nopeasti huvennut-
ta legitimeettiä. Neuvostojärjestelmä oli ollut
sokea oman menneisyytensä suhteen. Kansallis-
mielisten oli siten helppo leimata se luonteel-

75. Smith [ja toiset] (1998), 13–17.

76. Wolfgang Schivelbusch (2003) *The Culture of Defeat*,
London: Granta Books, 4, 10, 19–22.

77. ”Trivimi Velliste kõne ”Estonia” kontserdisaalis”, *Muinsuskaitse Seltsi Sõnumid* Veebruar 1989 ja ”Trivimi Velliste kõne president Konstantin Pätsi ausambad avamiselt Tahkurannas 25. juunil 1989”, *Muinsuskaitse Seltsi Sõnumid* Oktoober 1989 ja ”Trivimi Velliste kõne Eesti Vabariigi 71. aastapäeva aktusel”, *Muinsuskaitse Seltsi Sõnumid* Märts 1989 ja Mait Raun (1990) ”Ülevaade Eesti vabadusvõitlusest”, *Muinsuskaitse Seltsi Sõnumid* Juuli 1990.

78. Raun (1990).

79. Pilvi Torsti (2008) ”Why do History Politics Matter? The Case of the Estonian Bronze Soldier”, teoksessa Juhana Aunesluoma & Pauli Kettunen (toim.) *The Cold War and the Politics of History*, Helsinki: Edita Publishing Ltd, 23.

80. ”Trivimi Velliste kõne Eesti Vabariigi Kodanike Peakomitee valimiskoosolekul Tallinnas, Ametiühingute Majas 11. novembril 1989. a.”, *Muinsuskaitse Seltsi Sõnumid* Detsember 1989. – *Nyt julkaistu Olli Nurmen artikkeli on läpikäynyt tieteellisen vertaisarvioinnin.*

taan rikolliseksi ja laittomaksi. Uuden ja vanhan järjestelmän käymä taistelu menneisyydestä kallistui voimakkaasti uuden hyväksi, koska viime kädessä tavalliset ihmiset päättävät, minkälaiset tulkinnat menneisyydestä he hyväksyvät. Viron Muinaismuistoseuran historiapolitiikka onnistui tavoitteessaan, kun vanha tasavalta

muodostui uuden Viron henkiseksi perustaksi. Elokuussa 1991 Viro palautti itsenäisyytensä sen sijaan, että olisi julistettu uusi itsenäisyys. Käsitukset historiasta olivat tämän päätöksen kannalta keskeisessä roolissa. Muinaismuistoseuran toiminta osoittaa konkreettisesti historian tulkitsemisen poliittisen luonteen.

*Neuvostoliiton armeijan joukot vetäytyvät Tallinnan televisiotornin luota 24.8.1991.
Suomen Kuvapalvelu / Markku Niskanen.*